

જૉહન નેશ (John Nash)

વિક્કલભાઈ અં. પટેલ

(ગત અંક-૨૯નું અનુસંધાન)

મેક્લીન હોસ્પિટલ (Mclean Hospital)

મેક્લીન હોસ્પિટલ માનસિક રોગોની હાર્વર્ડ મેડિકલ સ્કૂલ સાથે જોડાયેલી હોસ્પિટલ છે. તેની આજુબાજુમાં રહેનારા માનસિક રોગોની હોસ્પિટલના બદલે સેનિટેરિઅમ્ (Sanitarium) તરીકે ઓળખતા જ્યાં લેખકો, પ્રોફેસરો, કલાકારો આરામ અને મનોરંજન (Rest and Recreation) માટે આવતા. આ માનસિક રોગોની હોસ્પિટલ ૧૪૦ એકરની જગ્યામાં છે. મોટા ભાગના લોકો આ હોસ્પિટલમાં જાતે આવતા નથી. નેશ પોતે આ હોસ્પિટલમાં જાતે આવવા તૈયાર ન હતા. ઓલિસિયાની રજાથી એમઆઈટીના માનસિક રોગોપચાર વિભાગે એમઆઈટીના પ્રેસિડન્ટ અને ગણિત વિભાગના વડા માર્ટિનની રજા લઈને નેશને દસ દિવસ માનસિક તપાસ માટે મેક્લીન હોસ્પિટલમાં રાખવાનો નિર્ણય લીધો. બે પોલીસ ઓફિસરો દ્વારા આ કામ કરાવવું પડેલું, કારણ કે આ કામ તે સિવાય પતે તેમ ન લાગ્યું.

દાખલ થવાની સાથે થોરાઝિનના (Thorazine) ઇન્જેક્શને નેશને ઠંડા કરી દીધા, ઊંઘના ઘેનમાં મૂકી દીધા અને બોલવાનું ઓછું કરાવી દીધું, કેદના જેવું લાગવાના કારણે હોય કે તેમની સ્વતંત્રતા પાછી મેળવવાની તીવ્ર ઇચ્છા હોય, પણ થોડાંક અઠવાડિયામાં નેશના વ્યક્તિત્વ ઉપર અસર કરનાર માનસિક તીવ્ર વ્યાધિ ઓછી થઈ. વોર્ડમાં શાંત, વિવેકી અને નભાવી લેવાની વૃત્તિથી રહેતા હોવાથી તેમને ઘણીબધી છૂટછાટ મળી. મે ૨૦ના રોજ તેમના પુત્રનો જન્મ થયો. ઓલિસિયા અને તેમના તાજા જન્મેલા પુત્રને જોવા જવાની છૂટ મળી.

આ હોસ્પિટલમાં તેમની મરજીથી ગયેલા ન હતા. તેમને હોસ્પિટલમાં મૂકનાર તેમનાં પત્ની અને એમઆઈટી ઉપર તેમનો ગુસ્સો હતો. મે ૨૮ના રોજ લગભગ પચાસ દિવસે હોસ્પિટલમાંથી ઘેર જવાની રજા

મળી. હોસ્પિટલમાંથી છૂટ્યા પછી ગણિત વિભાગમાં જઈને બધાને મળ્યા અને તેમના હોસ્પિટલના અનુભવો કહ્યા. ફરીથી બીજા દિવસે ગણિત વિભાગમાં જઈને બધાને પાર્ટી માટે આમંત્રણ આપી આવ્યા. જ્યારે નેશ હોસ્પિટલમાં હતા ત્યારે તેમને ઉત્સાહિત રાખવા માટે ઘણા બધા હોસ્પિટલમાં તેમને મળવા ગયેલા. આ બધાનો આભાર માનવા ઓલિસિયાએ પાર્ટી રાખેલી.

નેશ તેમને મેક્લીન હોસ્પિટલમાં દાખલ કરાવવા માટે એમઆઈટી ઉપર ગુસ્સે હતા, આથી તેમણે એમઆઈટીમાંથી રાજીનામું આપ્યું. ઘણા મિત્રો, ગણિત વિભાગના વડા માર્ટિને અને એમઆઈટીના પ્રેસિડન્ટે રાજીનામું ન આપવા સમજાવ્યા, પણ ન માન્યા. તદ્દઉપરાંત પેન્શન ફંડમાં થોડાઘણા પૈસા હતા, તે પણ ઉપાડી લીધા.

લુપ્ત થયેલાં વર્ષો

નેશને કોલેજ ડી ફ્રાન્સનું (College de France) એક વર્ષ તેમના ત્યાં આવીને રહેવાનું આમંત્રણ હતું. આ કોલેજ ફ્રાન્સનું ગણિતનું કેન્દ્ર છે. નેશ ત્યાં જવા માટે મક્કમ હોઈને, બંને કેમ્બ્રિજથી તેમની મર્સિડિઝમાં ન્યૂયૉર્ક આવ્યા. તેમના પુત્રને ઓલિસિયાના બાને સોંપ્યો. ગાડી આઈએએસના પાર્કિંગ લોટમાં મૂકી. બંને જણ દરિયાઈ જહાજ ક્વીન મેરીમાં (Queen Mary) ન્યૂયૉર્કથી બેસીને લંડન આવ્યાં અને ત્યાંથી પેરિસ આવ્યાં. પેરિસમાં ફ્લેટ ભાડે રાખ્યો. નેશ પ્રિન્સટનમાં જ્યારે વિદ્યાર્થી હતા ત્યારે દુનિયાના બધા દેશોની એક જ સરકાર હોવાના અને બધા માણસો દુનિયાના નાગરિકો હોવાનો વિચાર ખૂબ જ પ્રચલિત હતો. બીજા વિશ્વયુદ્ધ પછી એક જ દુનિયાનો (One World) વિચાર દેશોના લોકોમાં પ્રસરવા માંડેલો અને પ્રિન્સટનમાં આઈન્સ્ટાઈન અને વૉન નોયમન જેવા હોઈને એક જ દુનિયાની

ચળવળનું કેન્દ્ર પ્રિન્સટન બનેલું. ૧૯૪૮માં બીજા વિશ્વયુદ્ધનો બોમ્બર પાયલટ અને બ્રોડવેનો એક્ટર ગેરી ડેવિસે (Garry Davis) પેરિસની અમેરિકન એલચીની ઓફિસમાં અમેરિકન પાસપોર્ટ આપ્યો અને અમેરિકાના નાગરિકત્વનો ત્યાગ કર્યો. તેમણે યુનાઇટેડ નેશન્સને ‘દુનિયાના પહેલા નાગરિક’ જાહેર કરવા વિનંતી કરેલી. ડેવિસ લડાઈથી થાકી ગયેલા અને આથી દુનિયાની સરકાર રચવામાં તેમને ખૂબ જ રસ હતો. આના માટે દુનિયાના ઘણા માણસોનો ટેકો હતો. નેશ ડેવિસને અનુસરવા માગતા હતા.

પેરિસ આવ્યા પછી અઠવાડિયા પછી નેશ ટ્રેઈનમાં લૂક્સમબર્ગ (Luxembourg) ગયા અને લૂક્સમબર્ગના સેન્ટ્રલ સ્ટેશનથી ચાલતા ચાલતા અમેરિકન એલચીની કચેરીએ પહોંચ્યા. કચેરીએ પહોંચીને તેમણે જણાવ્યું તેમને અમેરિકાના નાગરિક રહેવું નથી અને તેમનો પાસપોર્ટ અધિકારીને આપ્યો. અધિકારીએ તેમને સમજાવ્યા કે આ પગલું ડહાપણભર્યું નથી અને પાસપોર્ટ તેમની પાસે રાખવા કહ્યું. કોણ જાણે તે સમયે તે માની ગયા અને પેરિસ પાછા આવ્યા.

પેરિસમાં થોડોક વખત રહ્યા અને નવો વિચાર આવ્યો. સ્વિટ્ઝરલેન્ડ કોઈ પણ પક્ષ જોડે ન જોડાયેલો દેશ હોઈને ઘણા લોકો તેનું નાગરિકપણું દુનિયાનું નાગરિકપણું ગણે છે. નેશ પણ તેમ ગણતા હોઈને તેમણે જીનીવા, સ્વિટ્ઝરલેન્ડ જવાનો વિચાર કર્યો. બંને જણ જીનીવા પહોંચ્યાં. થોડાક વખત પછી એલિસિયા ઈટાલી ગયાં અને નેશ એકલા રહ્યા. તેમને અમેરિકાનું નાગરિકત્વ છોડી દઈને કાયદેસરના શરણાર્થી (refugee) થવું હતું. આ માટે તેમણે ઘણા પ્રયત્નો કર્યા પણ સફળ ન થયા. આખરે થાકીને તેમનો પાસપોર્ટ ફેંકી દીધો. જ્યારે અમેરિકન કોન્સ્યુલેટને ખબર પડી ત્યારે તેમણે નેશને નવા પાસપોર્ટ માટે અરજી કરવા કહ્યું. નેશ અરજી કરવાની ના પાડી. આ બધામાં ઘણી વખતે પોલીસ વચ્ચે આવતી અને આખરે પોલીસ દેશપાર કરવાની ધમકી આપી. આખરે ડિસેમ્બર ૧૧, ૧૯૫૮ના રોજ નેશને પોલીસે ઘણા કલાક પોલીસ કચેરીમાં રાખીને જણાવ્યું કે સ્વિટ્ઝરલેન્ડ છોડીને અમેરિકા પાછા જાઓ. પણ નેશ એ માટે તૈયાર ન હતા. આખરે ડિસેમ્બર,

૧૫ના રોજ નેશની ધરપકડ કરી પણ તે અમેરિકાનું નાગરિકપણું છોડવાનું કહેવા અને અમેરિકા પાછા જવા તૈયાર ન હતા. આ બધું અમેરિકાના સ્ટેટ ડિપાર્ટમેન્ટ અને ડૉ. કોક્સ (Cox) જે પેરિસમાં અમેરિકન એમ્બેસીમાં હતા તેમને જણાવીને કરેલું. પેરિસથી એલિસિયા અને ડૉ. કોક્સ રાતની ટ્રેનમાં જીનીવા આવ્યાં. જેલમાં નેશ અમેરિકા પાછા જવાની ના પાડતા, નવા પાસપોર્ટ માટે પણ તૈયાર ન હતા અને અમેરિકાનું નાગરિકત્વ સોગંદ લઈને છોડવા તૈયાર હતા.

એલિસિયા નેશને તેમની સાથે પેરિસ લઈ જવા તૈયાર થયાં. અમેરિકન કોન્સ્યુલેટ જનરલે એલિસિયાને નેશના નામ સાથેનો નવો પાસપોર્ટ આપ્યો. નેશે આનો વિરોધ કર્યો. નેશ પેરિસ જવા પણ તૈયાર ન હતા. આખરે પોલીસ જોર કરીને નેશને રેલવે સ્ટેશને લઈ ગઈ અને જોર કરીને નેશને ગાડીમાં બેસાડ્યા. રાતના ૧૧:૧૫ વાગે ગાડી ઊપડી. નેશને સ્વિટ્ઝરલેન્ડમાંથી કાઢી મૂક્યા પછી ફ્રાન્સે ત્રણ મહિના ફ્રાન્સમાં રહેવાની પરમિટ આપી.

આ સમય દરમિયાન નેશ વગર પાસપોર્ટ ઈસ્ટ જર્મની પહોંચ્યા. નેશે સખત પહેરા નીચે આસરા (asylum) માટે અરજી કરી. અરજીનો નિર્ણય લેવાય ત્યાં સુધી સરકારના મહેમાન બનીને રહ્યા. અરજીનો સ્વીકાર ન થતાં, નેશ પેરિસ પાછા આવ્યા.

પૈસાની ખેંચ પડવા માંડી, ગાડી મર્સિડિઝ વેચવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ ભાવ થોડોક ઓછો હોવાથી ન વેચી. વાળ અને દાઢી વધ્યાં. તેમણે તેમની બહેન માર્થાને જણાવ્યું કે તે સ્વીડન જવાનો વિચાર કરે છે. ત્યાં જ એપ્રિલ ૨૩ના રોજ નેશનાં માતા વિર્જિનિયાને સ્ટેટ ડિપાર્ટમેન્ટનો તાર મળ્યો. આ તારમાં નેશની પેરિસથી ન્યૂયૉર્કની ટિકિટના પૈસા મોકલવા લખેલું. વિર્જિનિયાએ તારથી પૈસા મોકલી આપ્યા. નેશને પેરિસના તેમના ઘેરથી ફ્રેન્સ પોલીસ આવીને ઓર્લી (Orly) એરપોર્ટ ઉપર લઈ ગઈ. જે રીતે જીનીવા રેલવે સ્ટેશને કરવું પડેલું, તેવું જ ઓર્લી એરપોર્ટ ઉપર પોલીસોએ કરવું પડ્યું.

તેમની ગાડી આઈએએસના પાર્કિંગ લોટમાં પડેલી હોઈને તે સીધા જ પ્રિન્સટન આવ્યા જ્યારે એલિસિયા અને તેમનો નાનો પુત્ર વોશિંગ્ટન એલિસિયાના માતા જોડે ગયાં. નેશ પ્રિન્સટનથી તેમની

બા જોડે રહેવા ગયા. આખરે ઓલિસિયાએ પ્રિન્સટનમાં રહેવાનું નક્કી કર્યું જેથી નેશ બીજા ગણિતશાસ્ત્રીઓને મળી શકે. ઓલિસિયાની બહેનપણી ઓડીટ્ટી (Odette) ખૂબ જ મદદરૂપ હતી. ઓડીટ્ટીના પતિ જોહન ડેન્સ્કિન (John Danskin) નેશના માટે નોકરી શોધવા ખૂબ જ ગંભીર પ્રયત્ન કરતા. નેશ તેમનો સમય પ્રિન્સટન યુનિવર્સિટીના ગણિત વિભાગના ફાઈન હોલ અને તેની કોમનરૂમમાં પસાર કરતા. ફાઈન હોલમાં દરેક જણને ખબર હતી કે આ કોણ વ્યક્તિ છે. કપડાં, દાઢી વગેરે જોઈને ગણિત વિભાગની સેક્રેટરીઓને કોઈક વખત થોડોક ડર લાગતો. તેમની સાથે પહેલાંની જેમ નોટબૂક હતી જેના ઉપર લખેલું હતું. એબસોલ્યુટ ઝીરો (Absolute Zero) જ્યાં બધી જ પ્રવૃત્તિઓ બંધ થઈ જાય છે.

ડેન્સ્કિનના પ્રયત્નથી નેશને ઓસ્કર મોર્ગેનસ્ટર્ન અને મોર્ગેનસ્ટર્નમાં કન્સલ્ટન્ટ તરીકેનું કામ એક વર્ષ માટે મળ્યું, પણ નેશ ફ્રાન્સ પાછા જવાની જ વાત કરે રાખતા. અમેરિકામાં જ્યાં તમે કામ કરતા હોય, ત્યાં તમારા પગારમાંથી સીધી-સીધી સરકારનો ટેક ભરાય. આને માટે W-૨ ફોર્મ ભરવું પડે. નેશ કહે કે તેઓ લૂક્સમબર્ગના નાગરિક હોઈને તેમને ટેક ભરવાનો નથી.

ફરીથી ઇકોનોમિક રિસર્ચ ગ્રૂપમાં ઓસ્કર મોર્ગેનસ્ટર્ન તરફથી હા પડતાં નોકરી મળી. પણ અરજીના ફોર્મમાં સોશિયલ સિક્યુરિટી નંબર (Social Security Number) અને અમેરિકાના નાગરિક છો કે નહિ તે માહિતી આપવાની આનાકાની કરતાં તે નોકરી પણ ગઈ.

ઓલિસિયા આ બધાના કારણે નિડ્રેસાહી (Depress) થયેલાં અને આથી માનસશાસ્ત્રીને (Psychiatrist) મળતાં અને માનસશાસ્ત્રીએ નેશને નેશની મરજી વિરુદ્ધ માનસિક રોગોની હોસ્પિટલમાં મૂકવાની સલાહ આપી.

ટ્રીન્ટન સ્ટેટ હોસ્પિટલ (Trenton State Hospital)

ન્યૂ જર્સી સ્ટેટની આ માનસિક રોગોની હોસ્પિટલ છે. આપણી સિવિલ હોસ્પિટલની જેમ દર્દીઓ વધારે અને ડોક્ટરો ઓછા. ૧૯૬૧માં ૨૫૦૦ દરદીઓ હતા. આના

દક્ષિણ ભાગમાં ૬૦૦ દરદીઓની કાળજી રાખવા ફક્ત છ માનસશાસ્ત્રીઓ હતા જ્યારે એનેક્સ (Annex) ભાગમાં લાંબા ગાળાની માંદગીવાળા ૫૦૦ દરદીઓની કાળજી રાખવા એક જ ડોક્ટર હતા. આમ છતાંયે મોટા ભાગના દરદીઓ સરેરાશ ત્રણ માસ હોસ્પિટલમાં રહેતા. ગરીબમાં ગરીબ અને માંદામાં માંદા દરદીઓ ટ્રીન્ટનમાં આવતા.

એક રૂમમાં ત્રીસ કે ચાલીસ દર્દીઓ રહેતા. તમારાં કપડાં ન હોય તે પહેરવાં પડતાં. તમારી વસ્તુઓ જેવી કે સાબુ કે દાઢી કરવાનું ક્રીમ મૂકવાની જગ્યા ન હોય, લોકર તમારું ન હોય. આપણા ત્યાં સામાન્ય છે, પણ અમેરિકામાં આવું હોય તે નવાઈ ગણાય. નેશ જેવાને આ રીતે છ મહિના અપરિચિત માણસો જોડે કાઢવા પડ્યા તે કુદરતી કરામત જ ગણાય !! ખરેખર દિલને દુઃખ થાય તેવું છે. આ સમાચાર પ્રિન્સટનમાં ફેલાયા નેશ જેવા મહાન બુદ્ધિશાળી (Genius) માણસને બહુ ભીડવાળી અને દવાઓ માટે આક્રમક હોસ્પિટલમાં રાખ્યા છે તે સમાચારથી રોબર્ટ વિન્ટર્સ (Robert Winters) હચમચી ગયા. તે હાર્વર્ડમાં અર્થશાસ્ત્ર ભણેલા અને પ્રિન્સટન યુનિવર્સિટીના ભૌતિકશાસ્ત્ર વિભાગના બિઝનેસ મેનેજર (Business manager) હતા. તેમણે આઈએએસના માનસશાસ્ત્ર વિભાગના વડાને જણાવ્યું કે, “શક્ય હોય તે બધું કરીને નેશ જે પહેલાં હતા તેવા કરવા તે દેશના હિતમાં છે.” તેમણે ટ્રીન્ટનના મેડિકલ ડિરેક્ટર હેરોલ્ડ મેગીનો (Harold Magee) સંપર્ક સાધવા કહ્યું. વિન્ટર્સે મેગી જોડેથી ડૉ. નેશની માનસિક પરિસ્થિતિનો બરાબર અભ્યાસ કર્યા પછી જ તેમની સારવાર કરશે તેવી બાંધધરી લીધી.

ઇન્સ્યુલિન યુનિટ (Insulin Unit)

ટ્રીન્ટન સ્ટેટ હોસ્પિટલનો શ્રેષ્ઠ વિભાગ ઇન્સ્યુલિન યુનિટ છે. આ વિભાગમાં ઘણા ડોક્ટરો, સારામાં સારી નર્સો અને સારામાં સારું ફર્નિચર હતું. યુવાન અને તંદુરસ્ત દરદીઓને સારવાર માટે અહીં મોકલતા. નેશને સારવાર માટે આ વિભાગમાં લાવ્યા. આ વિભાગનો આશય તાજાં યાદશક્તિનો નાશ કરવાનો છે. બીજા મગજના ભાગને જરાયે ઈજા થવા દેવાનો નથી. આ માટે નીચે પ્રમાણે છ અઠવાડિયાં દરદીને નર્સો કરતી.

વહેલી સવારના નર્સ દરદીને ઉઠાડીને ઇન્સ્યુલિનનું ઇન્જેક્શન આપે. સવારના ૮.૩૦ વાગે ડૉક્ટર આવે તે સમયે (નેશનું) દરદીનું બ્લડ સુગર લેવલ એકદમ નીચું હશે. આથી દરદી અડધો ઊંઘમાં હશે અને દરદીને આજુબાજુના વાતાવરણનો કોઈ ખ્યાલ નહીં હોય. અને અડધો લવારે ચડેલો હશે અને જાતે વાતો કરશે.

દરદી ૮.૩૦થી ૧૦.૦૦ વેનમાં હશે અને દરદી ચેતન વગરનો થયે જશે અને આખરે શરીર અક્કડ થશે અને જામી ગયેલા બરફના જેવું કઠણ થશે તે સમયે નર્સ દરદીના નાકે રબરની નળી લગાડીને ઈસોફેગસ (esophagus) અને ગ્લૂકોસ (Glucose)નું દ્રાવણ (Solution) આપશે. જરૂર પડે છે ઇન્જેક્શનથી પણ આપશે. આ પછી ધીરેધીરે અને દુઃખી થતાં થતાં દરદી જાગશે. લગભગ ૧૧ વાગે દરદી ચેતનવંતો બનશે. બપોર પછી આ બધા દરદીઓને ચલાવતા અને કોઈ બેભાન થાય કે નબળું લાગે તો તેને જ્યૂસ આપે. આ બધું સોમથી શુક્ર લગભગ છ અઠવાડિયાં ચાલે. આ દરદીઓને પ્રમાણમાં સારું ખાવાનું મળતું અને ભાતભાતનું પણ દરરોજ સાંજે આઈસક્રીમ મળતો. શનિ અને રવિવારે બહાર જવાની છૂટ આપવામાં આવતી. મોટા ભાગના દરદીઓનું વજન વધતું.

સ્કિઝોફ્રેનિઆના રોગ માટે ઇન્સ્યુલિન કોમા ઉપચારનો વિચાર વિએન્નીઝ (Viennese) ડૉક્ટર મેનફેડ સેકીલનો (Manfred Sackel) હતો. હાલમાં આ ઉપચાર બંધ કરવામાં આવ્યો છે. આ ઉપચારથી ઘણા બધા દરદીઓને કામચલાઉ રાહત લાગતી. નેશ તેમના સંબંધીને ૧૯૬૭માં કહ્યું, “પૈસા ખૂટ્યા ત્યારે હું સાર્વજનિક હોસ્પિટલમાં ગયો અને સારો થયો.” નેશ ફરિયાદ પણ કરતા કે તેમને તાજું કંઈ યાદ નથી.

છ અઠવાડિયાં પછી નેશને ઇન્સ્યુલિનના પ્રોગ્રામની અસર થયેલી જણાતાં છઠ્ઠો વોર્ડ જે રીહાબ વોર્ડ તરીકે ઓળખાય છે ત્યાં લઈ ગયા. અહીંયાં બધા ભેગા મળીને રમતો રમતા અને રોગોપચારનું નવું નવું શીખતા. નેશ અહીંયાં પ્રવાહી વિજ્ઞાનનાં ગતિનાં સમીકરણો ઉપરનું કામ શરૂ કર્યું. નેશ તેમની જાતના માટે કે અન્યના માટે ખતરારૂપ ન લાગતાં, જુલાઈ ૧૫,

૧૯૬૧ના રોજ નેશને હોસ્પિટલમાંથી રજા આપવામાં આવી.

નેશ અને એલિસિયા ભેગાં રહેતાં, પણ સંતુષ્ટ ન હતાં. એલિસિયાના પિતાની તબિયત સારી ન હોવાના કારણે તે બંને જણ પણ એલિસિયાની સાથે રહેવા આવ્યાં. એલિસિયાનાં માતા જોહ ચાર્લ્સની (John Charles) કાળજી રાખતાં હોઈને, એલિસિયા નોકરી પર જઈ શકતાં. બંને જણ પ્રયત્ન કરતાં. નેશ જોહ ચાર્લ્સને નર્સરી સ્કૂલમાં લઈ જતા અને લાવતા. પ્રવાહી વિજ્ઞાનનાં ગતિનાં સમીકરણોનું કામ ચાલુ જ હતું અને તેમણે નાવિઅર સ્ટોકસનાં સમીકરણો (Navier - Stokes) ઉપર ભાષણો પણ આપેલાં. થોડોક વખત બધું બરાબર હોય તેવું લાગતું. યુનિવર્સિટીના ફેન્યના વર્ગમાં જઈને ફેન્ય ભાષા શીખતા. ફ્રાન્સ જવાનું તેમણે વિચાર્યું. તેમણે તૈયાર કરેલું ગતિનાં સમીકરણોનું પેપર ફ્રાન્સના ગણિતના જર્નલને મોકલ્યું. એલિસિયાને નેશ ફ્રાન્સ આવવાનું ન કહ્યું અને એલિસિયાએ તેમને ફ્રાન્સ ન જવા પણ ન કહ્યું એવું લાગ્યું કે લગ્નમાં ભંગાણ પડી રહ્યું છે, બંને જણ અલગ અલગ રસ્તે જઈ રહ્યાં છે.

જૂન, ૧૯૬૨માં નેશ યુરોપ જવા નીકળ્યા. પેરિસની કોલેજ ડી ફ્રાન્સમાં (College de France) કોન્ફરન્સ હતી. આ કોન્ફરન્સમાં નેશ પિડગિન ફેન્ય (Pidgin French) ભાષામાં ભાષણ આપ્યું. નોટમાં જોઈને અમેરિકન ઉચ્ચારમાં બહુ જ નમ્ર અવાજે પરિણામો રજૂ કર્યાં. હોર્મોન્ડર (Hormander) જે આ કોન્ફરન્સમાં હાજર હતા તેમણે આ કોન્ફરન્સ યાદ કરતાં જણાવ્યું, “ગણિતની રીતે માન માગે તેવું પેપર હતું. અમારા બધાના માટે આશ્ચર્યકારક પ્રસંગ હતો. અમારા બધાના માટે જાણે કોઈ કબરમાંથી ઊભું થતું હોય.”

જ્યારે નેશ પેરિસમાં હતા, ત્યારે જુલાઈ-૨ના રોજ તેમના સસરા ડૉ. કારલોસ લાર્ડેનું (Carlos Larde) નિધન થયું. એલિસિયાએ નેશનો સંપર્ક સાધવા ખૂબ જ પ્રયત્ન કરેલો, પણ સંપર્ક થઈ શકેલો નહિ. લંડન, જીનીવા વગેરે જગ્યાએ જઈને પ્રિન્સટન પાછા આવ્યા. ખૂબ જ માંદા હતા. એલિસિયાએ તેમને ઘરમાં આવવા દીધા.

ફરીથી નેશ પત્રો લખવાનું અને ફોન કરવાનું શરૂ

કરી દીધું. એલિસિયા આ બધાથી થાકી ગઈ હતી અને એવું લાગ્યું કે આ પરિસ્થિતિ સુધરશે નહિ. આથી છૂટાછેડા લેવાનું એલિસિયાએ નક્કી કર્યું અને આ માટેની અરજી ડિસેમ્બર ૨૬, ૧૯૬૨માં કરી. ઑગસ્ટ ૨, ૧૯૬૩માં કાયદેસર છૂટાછેડા મળ્યા અને એલિસિયાને તેમના પુત્ર જહોન્નીની કસ્ટડી મળી.

નેશની વિચિત્ર વર્તણૂકના કારણે ઘણા બધાને તકલીફ પડતી. છેલ્લે તો આઈએએસનો પ્રસંગ હદ કરી ગયો. ફુલ્ડ હોલના મુખ્ય દરવાજામાંથી આવનાર દરેક વ્યક્તિ પાણીથી પલડી જતો. તપાસ કરતાં ખબર પડી કે નેશ મુખ્ય દરવાજાની ઉપરની બારીમાંથી પાણી રેડતા હતા. એલિસિયા, માર્થા અને વિર્જિનિયાને નેશને ફરીથી માનસિક ચિકિત્સાલયમાં મૂકવાની જરૂર લાગી. આ વખતે તેમણે ખાનગી કેરિઅર ક્લિનિક પસંદ કરી.

કેરિઅર ક્લિનિક (Carrier Clinic)

એલિસિયાએ નેશને કેરિઅર ક્લિનિકમાં લઈ જવાની વ્યવસ્થા કરી, કારણ કે નેશ જાતે તો ત્યાં જવાના નથી. આ ક્લિનિકમાં સ્કિઝોફ્રેનિયાના દરદીઓ માટે ઇલેક્ટ્રોશોકની સારવાર સામાન્ય હતી. નેશના મગજને ઈજા ન થાય તે માટે અગાઉથી જ એલિસિયાએ ઇલેક્ટ્રોશોકની સારવાર ન આપવા વિનંતી કરી.

આ ક્લિનિકમાં નેશની પોતાની રૂમ હતી. નેશને પોતાને ગમે તે કપડાં પહેરવાની છૂટ હતી. ફોન પણ હતો. નેશને શાકાહારી ભોજન જોઈતું હોઈને તેમને શાકાહારી ભોજન આપવામાં આવતું. છેલ્લે દરદીને તેમની પદવી અને છેલ્લા નામથી સંબોધવામાં આવતા. જહોનના બદલે ડૉ. નેશથી સંબોધવામાં આવતા.

જે દિવસે નેશ ક્લિનિકમાં આવ્યા તે દિવસે માનસશાસ્ત્રી ડૉ. હોવર્ડ મીલી (Howard Mele) ફરજ ઉપર હતા. ડૉ. મીલી નેશની કાળજી રાખતા. ડૉ. મીલી હોશિયાર ડોક્ટર હતા અને દરદીઓની ચિંતા કરનારા માણસ હતા.

ડૉ. મીલીએ થોરેઝાઈનનો (Thorazine) ઉપચાર ચાલુ કર્યો અને આ ઉપચારની અસર નેશ ઉપર જલદીથી થઈ. અભ્યાસ પ્રમાણે અઠવાડિયામાં તો નાટકીય રીતે દરદી ઉપર અસર થતી. બે અઠવાડિયાં પછી નેશ રોબર્ટ વિનરને સરસ પત્ર લખેલો. ડૉ. મીલી

બધા દરદીઓની સાથે થેરેપી દરમિયાન નેશને વારંવાર મળતા અને જરૂર પડે એકલા નેશની પણ કાળજી રાખતા. ડૉ. મીલીને નેશને જલદીથી રજા આપવાનો ખ્યાલ ન હતો.

નેશ અને એલિસિયા પાર્ટીમાં સાથે જતાં પણ એલિસિયાને ફરીથી લગ્ન શરૂ કરવાનો ખ્યાલ ન હતો. એલિસિયાને નોકરી ઉપર મુશ્કેલી હતી અને ઘેર પણ પુત્રને રાખવાનું અઘરું બનતું જતું હતું. છતાંયે જ્યારે એલિસિયાનાં બા જહોન ચાર્લ્સને તેમની સાથે એલ સલ્વાડોર (El Salvador) લઈ ગયાં, ત્યારે એલિસિયાને તેમના પુત્ર વગર રહેવું અઘરું પડતું.

નેશ તેમનું ગણિતનું કામ કરે જતા હોઈને પ્રિન્સટનના ગણિત વિભાગના વડાએ ડૉ. મીલીને પૂછીને પહેલા સેમેસ્ટરમાં એક વિષય ભણાવવાનો અને પછીના સેમેસ્ટરમાં બે વિષયો ભણાવવાનો પ્રસ્તાવ નેશની આગળ રજૂ કર્યો. નેશને આનંદ થયો. જ્યારે યુનિવર્સિટીએ ઓફર આપી, ત્યારે તેમણે ફાન્સ જવાનું નક્કી કર્યું. એટલું જ નહિ, પણ તેમણે યુનિવર્સિટીને જણાવ્યું પણ નહિ કે તે તેમની ઓફર સ્વીકારતા નથી. આવું જ તેમણે આઈએએસને કર્યું.

ક્વીન મેરી આગબોટમાં ન્યૂયૉર્કથી લંડન ગયા. લંડનથી પેરિસ, પેરિસથી રોમ અને રોમથી પેરિસ આવ્યા. પેરિસમાં થોડુંક રોકાઈને ક્વીન મેરીમાં ન્યૂયૉર્ક પાછા આવ્યા. ન્યૂયૉર્કથી પ્રિન્સટન.

પ્રિન્સટન આવીને ફોન કરવાનું ચાલુ. આઈએએસમાં પહોંચીને જુદાજુદા સેમિનાર રૂમમાં જઈને વિચિત્ર સંદેશાઓ લખતા. આખરે એલિસિયાએ ડિસેમ્બરમાં કેરિઅર ક્લિનિકમાં નેશને ફરીથી મૂક્યા.

ડૉ. મીલીના નેશ દરદી હતા અને ડૉ. મીલીએ તેમને એન્ટિફ્રિઝિઓટિક દવાઓ આપવાનું શરૂ કર્યું. આ દવાઓની અસર સારી થઈ, પણ ડૉ. મીલી તેમને કોઈ જગ્યાએ કામ મળે અને એ જગ્યાની આસપાસ કોઈ માનસિક રોગોના ચિકિત્સક મળે તો જ તેમને ક્લિનિકમાંથી રજા આપવાના મતના હતા.

એપ્રિલ, ૧૯૬૫માં પ્રિન્સટનના કેમ્પસમાં ગેઈમ થિયરીનો સેમિનાર હતો. આ સેમિનારમાં તેમના કામનો વારંવાર ઉલ્લેખ થયેલો. આથી છેલ્લે બેનક્રિવટમાં (Ban-

quiet) તેમની હાજરીએ બધાને ખૂબ જ ઉત્સાહિત કરેલા.

એમઆઈટીના નેશના જૂના મિત્ર લેવિન્સનને તેમની ઓએનઆર (ONR) અને એનએસએફની (NSF) ગ્રાન્ટ્સમાંથી નેશને ટેકો આપવા જણાવ્યું, પણ એટલા માટે નેશની એમઆઈટીમાં ઓફિસ હોવી થોડુંક વહેલું લાગ્યું. બધું બરાબર લાગતાં ડૉ. મીલીએ જુલાઈ ૧૫, ૧૯૬૫ની આસપાસ ક્લિનિકમાંથી રજા આપી. પ્રિન્સટન ગણિત વિભાગના વડા જોહ્ન મિલનર જૂના મિત્ર હોઈને થોડોક વખત તેમના ત્યાં રહીને, ટ્રેઈનમાં બોસ્ટન ગયા. તેમને લાગ્યું કે એલિસિયા વગર જિંદગી જીવવી પડશે.

બોસ્ટન ૧૯૬૫-૬૭; રોનોકી ૧૯૬૭-૧૯૭૦

નેશ પ્રિન્સટનથી કેમ્બ્રિજ આવીને ભાડે એપાર્ટમેન્ટ શોધી કાઢ્યું અને જૂની ગાડી ખરીદી. પછી તેમના મિત્ર લેવિન્સનને (Levinson, Norman) મળ્યા જેમણે નેશને જણાવ્યું કે તે નેશનલ સાયન્સ ફાઉન્ડેશન અને નેવીની ગ્રાન્ટમાંથી તેમનો પગાર આપશે અને નેશ અગાઉની જેમ તેમને મન ગમતા સવાલો ઉપર સંશોધન કરશે. હાલમાં તો તેમને ભણાવવાની કોઈ જવાબદારી નથી. પછી તેઓ માનસિક રોગોના નિષ્ણાત ડૉ. પેસ્ટિસન ઇસૂમોઈલને મળ્યા અને તેમણે ઓછામાં ઓછા ડોસની (dose) સ્ટીલઝિનની (Stelzine) ગોળીઓ નિયમિત લેવા જણાવ્યું.

ઈલીનોર અને તેમના પુત્ર જોહ્ન ડેવિડને મળ્યા. હવે તો જોહ્ન ડેવિડ બાર વર્ષનો રૂપાળો દેખાતો હતો. નેશ તેને શનિ કે રવિવારે બોલિંગ કરવા કે સિનેમા જોવા લઈ જતા. તેનું અંગ્રેજી સુધારતા અને શાળામાં વધારે મહેનત કરવા પ્રેરતા. એક દિવસ નેશ તેને લઈને બાઈસીકલની દુકાને જઈને દસ સ્પીડની રેસર સાઈકલ લઈ આપી. બીજા વર્ષે નિશાળમાં બરાબર મહેનત કરીને આખા બોસ્ટનના વિદ્યાર્થીઓની લેવાતી પરીક્ષામાં નંબર મેળવ્યો.

રિચાર્ડ પેલેઈસના (Richard Palais) અને જો કોહ્નના (Joe Kohn) કારણે બ્રાન્ડિઝ (Brandis) યુનિવર્સિટીમાં ભણાવવાનું મળ્યું. બ્રાન્ડિઝ યુનિવર્સિટી વોલ્થમમાં (Woltham) આવેલી છે જે બોસ્ટનથી પંદરેક

કિલોમીટર દૂર છે. નેશને પોતાની ઓફિસ મળી, સેમિનારમાં જવાનું મળ્યું, અને ગણિતશાસ્ત્રીઓ જોડે બપોરનું જમવાનું મળ્યું. તેમને એલિસિયા અને જોહ્ન ચાર્લ્સની મોટી ખાદ્ય લાગી. ઘણા વખતે પહેલી વખત લાગ્યું કે ભવિષ્ય છે. અહીંયાં તેમના સંશોધનનું પેપર એનાલ્સ ઓફ મેથેમેટિક્સમાં (Annals of Mathematics) પ્રસિદ્ધ થતાં આત્મવિશ્વાસ વધ્યો. બીજું પેપર “કેનોનિકલ રેઝોલ્યુશન ઓફ સિન્ગ્યુલારિટીઝ (Canonical resolution of singularities)” Annalsમાં મોકલ્યું પણ પ્રસિદ્ધ ન થયું. આખરે નેશના માનમાં ૧૯૮૫ના ડ્યુક જર્નલ ઓફ મેથેમેટિક્સના (Duke Journal of Mathematics) સ્પેશિયલ ઇસ્યૂમાં પ્રસિદ્ધ થયું.

કંઈક બરાબર ચાલતું ન હોય તેવું લાગ્યું. એપ્રિલના અંત ભાગમાં નેશ પોતાના ઉપરનો કાબૂ ખોલ્યો. બોલવાનું બંધ ન કરે અને બોલે તેમાં સમજ ન પડે. ઉનાળો આવતાં બધાંની સાથે બોલવાનું બંધ થઈ ગયું. શક્ય છે કે વધારે પડતા વિશ્વાસથી દવા લેવાનું બંધ કર્યું હોય. જૂનના અંતમાં જો કોહ્ન સેબેટિકલ રજાઓ ઇકવેડોરમાં લેવાના હોઈને તેમનું ભાડાનું એપાર્ટમેન્ટ નેશે ભાડે રાખ્યું.

જાન્યુઆરી ૧, ૧૯૬૭ પછી બોસ્ટનથી સાનફ્રાન્સિસ્કો આવ્યા. તેમના સંબંધી રિચાર્ડ નેશની (Richard Nash) જોડે થોડોક વખત રહ્યા. ફેબ્રુઆરી ૩ના રોજ સીયાટલ (Seattle) આવ્યા. ડૉ. ઇસ્મિઓલને (Esmial) ફોન કરતા, પણ તેમના કહેવા પ્રમાણે ન કરતા. ક્યારે કેમ્બ્રિજ પાછા આવ્યા તેનો ખ્યાલ નથી, પણ આવ્યા ત્યારે ખૂબ જ માંદા હશે. જૂન ૨૬, ૧૯૬૭ના રોજ તેમની બાની જોડે રોનોક જવા નીકળ્યા. એપાર્ટમેન્ટ સાફ કર્યા વગર જ ગયેલા અને તેના કારણે ઘણા બધા તેમના ઉપર નાખુશ છે. પહેલાં કેમ્બ્રિજથી પ્રિન્સટન ગયા, પ્રિન્સટન હોટલમાં રહ્યા અને ત્યાંથી તેમની બાના ત્યાં રોનોક ગયા.

રોનોકમાં પહેલું વર્ષ પૂરું થયું. નેશ તેમની બાની સાથે નાના ગાર્ડન એપાર્ટમેન્ટમાં રહેતા. નેશની પાસે જૂની ગાડી રેમ્બલર છે અને થોડીક બચત. છેલ્લાં આઠ વર્ષની બીમારીએ તેમનાં પહેલાનાં પત્ની એલિસિયાને અને ઘણા

મિત્રોને થકવી નાખ્યા અને દુનિયામાં તેમની કોઈ શાખ નથી. શરીરે પણ હાડપિંજર જેવા, આંખો ઊંડી ઊતરી ગયેલી, વાળ ધોળા થઈ ગયેલા. ચાલીસ વર્ષની ઉંમર થઈ, પણ સિતેર વર્ષથીયે વધારે ઘરડા લાગે.

ઘણા દિવસ એપાર્ટમેન્ટની આસપાસ ફર્યા કરે. રોડના છેડા સુધી જાય. ઘણી વખત રોગની અને રોગની દવાની અસર વચ્ચેનો ભેદ ઓળખવો અઘરો છે. જ્યારે રોનોકમાં રોગની અસર ચોખ્ખી દેખાય. ઇન્સ્યુલિનની સારવારને છ વર્ષ થઈ ગયાં. તેની અસર તે સમયની યાદશક્તિ ગઈ. સ્ટેલઝાઈનની અસરે તેમને કેમ્બ્રિજમાં ઘણા શાંત રાખ્યા.

વિર્જિનિયાનું નિધન નવેમ્બર, ૧૯૬૪માં થયું. ઇલિનોરે તેમના પુત્ર નેશને ભરણપોષણના પૈસા આપવાનો કોર્ટનો હુકમ મેળવ્યો. જ્યારે નેશના પૈસા ખૂટી જાય, ત્યારે વિર્જિનિયા આપવાનાં હતાં. વિર્જિનિયા તેમના બંને પૌત્રો માટે નાની યાદગીરી મૂકતાં ગયેલાં.

નેશ તેમની બહેન માર્થા અને બનેલી ચાર્લી (Charlie) જોડે થોડોક વખત રહ્યા. તેમની બહેન માટે અઘરું હતું. તેમની બહેન બાળકો અને ઘરની કાળજી રાખે, જ્યારે જોહ્ન ચા પીતા જાય અને વ્હિસલો વગાડતા જાય તે માર્થા માટે અસહ્ય હતું.

માર્થાનો ખ્યાલ વિર્જિનિયાને જે સોશિયલ સિક્યોરિટીના માસિક પૈસા મળતા તે નેશની તબિયતના કારણે નેશ અને તેના બાળકોને મળે તો અપાવવાનો હતો. આના માટે હોસ્પિટલનો અભિપ્રાય જોઈએ. આ માટે નેશને હોસ્પિટલમાં દાખલ કરાવવા પડે જે માર્થાએ કર્યું. હોસ્પિટલને બધી તપાસ કરતાં લાગ્યું કે નેશને ઘણા બધા પ્રશ્નો છે પણ તે તેમની કાળજી લઈ શકે તેમ છે. આથી વિર્જિનિયાની સોશિયલ સિક્યોરિટી નેશને ન મળે અને નેશને હોસ્પિટલમાંથી રજા આપી.

નેશને હોસ્પિટલમાં દાખલ કરાવવા માટે નેશ તેમની બહેન માર્થા ઉપર ગુસ્સો ભરાયાં. માર્થાને છેલ્લો પત્ર લખીને બધો સંબંધ કાપીને પ્રિન્સટન જવા બસમાં બેઠા.

૧૯૭૦-૧૯૯૦ સૌમ્ય દિવસો (Quiet Days)

જ્યારે ઍલિસિયાએ નેશને એમની સાથે રહેવાનું કહ્યું ત્યારે તે ફક્ત દયાથી, વફાદારીથી અને દુનિયામાં

નેશને કોઈ રાખશે નહિ તેનો ખ્યાલ હોવાથી જ કહ્યું. નેશના માતાનું નિધન થયું અને બહેન માર્થા નેશનો ભાર સહન કરી શકે તેમ ન હતાં. ઍલિસિયાએ છૂટાછેડા લીધેલા છતાંયે ઍલિસિયા નેશની પત્ની. માનસિક અસમતુલા સાથેના અગાઉના પતિ સાથે રહેવાનું સરળ ન હતું, પણ ઍલિસિયાએ તેનો જરાયે વિચાર ન કર્યો. ઍલિસિયા નેશને આધાર વગરના રાખવા તૈયાર ન હતી.

ઍલિસિયાની RCA કંપનીની નોકરી છૂટી ગઈ. બીજે શોધવાનો ખૂબ જ પ્રયત્ન કર્યો, પણ ક્યાંય બીજે નોકરી ન મળી. નોકરી વગરનાઓ માટે સરકારી યોજનાઓ છે, તેનો ઍલિસિયાને ઉપયોગ કરવો પડ્યો, વેલફેર (Welfare) અને ખોરાક માટે ફૂડ સ્ટેમ્પ્સની (Food Stamps) યોજનાનો ઉપયોગ કરવો પડ્યો. સારી જગ્યાએ સારા મકાનમાં તેમની માતા સાથે ભાડે રહેતાં, તે ખાલી કરીને નાનું, પુરાણું અને સસ્તું મકાન ભાડે રાખ્યું. આ મકાન રેલવે સ્ટેશનની બાજુમાં હતું. બાર વર્ષના તેમના પુત્ર જોહન્ની (Johnny) માટે બધા મિત્રો અને શાળા છોડવી અઘરી હતી.

નેશના માતાના ટ્રસ્ટમાંથી નેશને ઘરના ભાડા માટે અને ખર્ચ પેટે થોડાક પૈસા મળતા તે ઍલિસિયાને આપતા. બધાં સાથે રહેતાં અને જમતાં. નેશ જોહ્નનીને હોમવર્કમાં મદદ કરતા. શેરથામાં અમે નાના હતા ત્યારે કોઈ ગાંડો માણસ હોય તો ગામનાં બાળકો તેમને પજવતાં તે મને યાદ છે. આવું અહીં પ્રિન્સટનમાં પણ બનતું. નેશ લાંબા-ધોળા વાળવાળા, દાઢીવાળા અને ગમે તેવાં કપડાં પહેરીને તેમની સ્ટ્રીટ નેસ્સો (Nassu) ઉપર ફરતા, ત્યારે બાળકો તેમના મોઢા ઉપર ગમે તેમ બોલતાં અને હેરાન કરતાં. જાણે કે નેશ ખૂબ જ શાંત થઈ ગયેલા અને કોઈનાયે માટે કોઈ જાતની મુશ્કેલી ઊભી ન કરતા.

ઍલિસિયા ખૂબ જ ધીરજવાળાં હતાં. નેશની જોડેથી ખૂબ જ ઓછી અપેક્ષા રાખતાં. ઍલિસિયાના સૌમ્ય સ્વભાવના કારણે નેશ ધીરેધીરે સારા થઈ શક્યા. ઍલિસિયાએ ૧૯૬૦માં બોઈંગ કંપનીમાં નોકરી માટે અરજી કરેલી. ઍલિસિયા સ્ત્રી હોવાના કારણે બોઈંગે નોકરી ન આપેલી. આના લગતો કોર્ટમાં કેસ ચાલતો હતો. કોર્ટની બહાર બધું પતતાં ઍલિસિયાને ૧૯૭૩માં થોડાક પૈસા મળેલા, જેના કારણે તેમનો ઉત્સાહ ઘણો

વધ્યો. ન્યૂયોર્કમાં કોન એડિસન કંપનીમાં (Con Edison) પ્રોગ્રામિંગની નોકરી મળી. સરળ કામ ન હતું. સવારના સાડા ચાર વાગે ઊઠીને પ્રિન્સટન જંકશનથી બે કલાકની મુસાફરી કરીને મેનહટ્ટન (Manhattan) આવવું પડતું. ત્યાંથી કોન એડિસન દૂર ન હતું. સાંજે આઠ વાગે ઘેર આવતાં અને પગાર પણ સારો મળતો. આથી જોહન્નીને સારી સ્કૂલમાં દાખલ કરાવી શક્યાં. જોહન્ની દેશવ્યાપી હરીફાઈમાં રેન્સલર (Rensselaer) મેડલ પણ જીતેલો. જોહન્નીને પ્રિન્સટન યુનિ.ના ગણિત વિભાગના ફાઈન હોલમાં જતો, ચેસ રમતો અને ગ્રેજ્યુએટ વિદ્યાર્થીઓ જોડે ગણિતની વાતો કરતો.

આખરે છૂટ્યા (કદાચ, Remission)

પીટર સેરનેક (Peter Sarnak) પૉલ કોહેનના વિદ્યાર્થી હતા અને પ્રિન્સટનના ગણિત વિભાગમાં અધ્યાપક તરીકે જોડાયા. ૧૯૮૦માં તેમનો સેમિનાર હતો. પૂરો થયો અને લગભગ બધા ગયા. આ બધાના ગયા પછી છેલ્લે બેસનારા પાતળા અને સફેદ વાળવાળા ભાઈએ પીટરના પેપરની નકલ માગી. પીટરે નેશ માટે ઘણું સાંભળેલું આથી નેશને પેપરની કૉપી મોકલી આપી. પ્રિન્સટનના ગણિત વિભાગના ત્રણ વાગ્યાના ચાના સમયે, થોડાક દિવસ પછી નેશ પીટરને મળ્યા. અને નેશ આપેલા પેપરને લગતા પ્રશ્નો પીટરને પૂછવાના શરૂ કર્યા. પીટર શાંતિથી સવાલો સાંભળતા હતા. પીટરને ખ્યાલ આવ્યો કે તેમની સાબિતીની દલીલમાં નેશ સાચો પ્રશ્ન ઊભો કર્યો છે. આથીયે વધારે નેશ આનો ઉકેલ પણ બતાવ્યો. પીટરે જણાવ્યું, “નેશની જોવાની રીત મોટા ભાગના માણસોની જોવાની રીતથી જુદી છે. તુરત જ (Instant) ઊંડાણથી જોવાની રીત હું માનતો નથી કે હું કોઈ દિવસ મેળવી શકું. “અસામાન્ય સૂક્ષ્મદષ્ટિ” તે બંને જણ કોઈ કોઈ સમયે એકબીજા જોડે વાતો કરતા. દરેક વાતચીત પછી થોડાક દિવસ ન દેખાય. જ્યારે દેખાય ત્યારે કમ્પ્યુટરની ગણતરીઓથી છાપેલા કાગળો જોડે હોય જ, સેરનેકને લાગ્યું કે નેશ સંપૂર્ણ વિવેકી છે જે તેમના માટે સાંભળેલું તેનાથી તદ્દન જુદું છે. સેરનેકને લાગ્યું કે ગણિતશાસ્ત્રીઓ આવા મોટા અસાધારણ ગણિતશાસ્ત્રીને ખરેખર ભૂલી ગયા છે તે સારું ન કહેવાય.

નેશમાં થઈ રહેલો ફેરફાર ૧૯૮૦માં પ્રિન્સટનના

ગણિતશાસ્ત્રીઓ નોંધી રહ્યા હતા. ૧૯૮૨માં શેપલી (Shapley) પ્રિન્સટન આવેલા ત્યારે ઘણાં વર્ષો બાદ નેશની જોડે આનંદિત વાર્તાલાપ સાથે જમેલા અને કહેલું કે, “નેશ ખૂબ તીક્ષ્ણ હતા અને ઘણાં વર્ષોની ગંભીર માંદગીમાંથી હવે ગણિતની વ્યક્તિના સામાન્ય ક્ષેત્રમાં છે.

નોબેલ ઇનામ (Nobel Prize)

૧૮૯૪માં સ્વીડનના ઉદ્યોગપતિ અને શોધક આલફ્રેડ નોબેલે (Alfred Nobel) તેમના વસિયતનામામાં ભૌતિકશાસ્ત્ર, રસાયણશાસ્ત્ર, વૈદક (Medicine), સાહિત્ય અને શાંતિ માટેનાં અગત્યનાં કામો માટે ઇનામો આપવાનું લખેલું. અર્થશાસ્ત્ર તેમાં ન હતું. સ્વીડનની સેન્ટ્રલ બેંકના વડાને ૭૦ વર્ષ પછી અર્થશાસ્ત્રના ઇનામનો વિચાર આવ્યો. તે ઇનામનું નામ ‘આલફ્રેડ નોબેલની સ્મૃતિમાં ધી સેન્ટ્રલ બેંક ઓફ સ્વીડનનું અર્થશાસ્ત્ર વિજ્ઞાનનું ઇનામ છે. આ ઇનામના નિયમો, કાર્યપ્રણાલી (Procedure), માનદંડ (Criteria) નોબેલનાં ઇનામો જેવા જ છે. ઉમેદવાર જીવતો હોવો જોઈએ. વધારેમાં વધારે ત્રણ ઉમેદવારો વચ્ચે ઇનામ વહેંચવું. આ ઇનામ કોઈ ખાસ શોધ (invention) કે સિદ્ધિ (achievement) માટે અપાય છે. આ ઇનામ જિંદગીભરની સિદ્ધિ માટે કે સારામાં સારા માણસાઈના ગુણ માટે નથી.

અર્થશાસ્ત્રનું ઇનામ કોને આપવું તે નક્કી કરવા પાંચ સ્વીડીશ અર્થશાસ્ત્રીઓની કમિટિ હોય છે. આ કમિટિ કોને ઇનામ આપવું તેનાં નામો દુનિયાભરના અર્થશાસ્ત્રીઓ કે અર્થશાસ્ત્રના શિક્ષણ સાથે સંકડાયેલા અધ્યાપકો પાસેથી માગે છે. કોઈ પણ વ્યક્તિ તેમને યોગ્ય લાગે તે માણસનું નામ અને કામ આ કમિટિને મોકલી આપે છે. આ કમિટિના સભ્યો ઇનામોને લાયક વ્યક્તિઓના જેટલી લાયકાત ધરાવનાર તો હોય છે. આ બધાં નામોમાંથી યોગ્ય વ્યક્તિઓની પસંદગી ખરેખર કોઈ પણ જાતના ગ્રંથ વગર કે રાજકીય અપેક્ષા વગર કરવામાં આવે છે.

૧૯૮૭માં પ્રો. વાઈબુલે (Weibull) ગેઈમ થિયરીના મુખ્ય વિચારો અને તેની અગત્યતાની રજૂઆત આ કમિટી સમક્ષ કરી અને તે રજૂઆતમાં છથી બાર જણાના કામનો ઉલ્લેખ કરેલો. આ નામોમાં નેશનું

નામ પણ હતું. આ રજૂઆત ઉપરથી પ્રો. વાઈબુલને લાગેલું કે ગેઈમ થિયરીનો કામોને પ્રોત્સાહન આપવા માટે ગેઈમ થિયરીમાં કામ કરનારને ઇનામ અપાશે.

બે વર્ષ પછી એટલે કે ૧૯૮૮માં વાઈબુલ પહેલી જ વખત પ્રિન્સટન યુનિવર્સિટીના કેમ્પસ ઉપર આવે છે. ગણિત વિભાગના વડાની મદદથી નેશની જોડે વાઈબુલના બપોરના જમવાની ગોઠવણ કરવામાં આવે છે. બંને જણે સાથે બેસીને બપોરનું ભોજન લીધું અને સાથે ઘણી વાતો પણ કરી. વાઈબુલે નેશને તેમના કામ સંબંધી ઘણા પ્રશ્નો પૂછ્યા. નેશ ચક્રમ, બુદ્ધિહીન, શક્તિપાત ન લાગ્યા. આ સમાચાર સ્વીડનની ઇનામ નક્કી કરનાર કમિટિને મળ્યા.

જોન વોચ નોયમન અને મોર્ગનસ્ટર્નના થિયરી ઓફ ગેઈમ્સ અને ઇકોનોમિક બીહેવિઅરને પચાસ વર્ષ પૂરાં થતાં હોઈને ૧૯૮૪માં ગેઈમ થિયરીને મહત્ત્વ આપવા માટે ગેઈમ થિયરીના કામ માટે અર્થશાસ્ત્રનું ઇનામ આપવાનો નિર્ણય લેવાયો.

આ ઇનામ માટે નેશની ઘણી ચર્ચા થઈ. નેશ ગણિતશાસ્ત્રી છે અર્થશાસ્ત્રી નથી. ચાલીસ વર્ષથી ગેઈમ થિયરીમાં રસ લેવાનું બંધ કર્યું છે અને માનસિક રોગના દરદી છે, આથી સમારંભ વખતે કંઈક વિચિત્ર કરી બેસે તો શું ? આની સામેની દલીલ એ હતી કે બૌદ્ધિક કામ ઇનામને લાયક હોઈને ઇનામ કેમ ન આપવું ?

મોટા ભાગના નોબેલ ઇનામ મેળવનારા તેમના ક્ષેત્રમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા હોય છે અને તેમને માનપાન મળેલાં હોય છે. નોબેલ ઇનામ તેમના માટે ખ્યાતિનો મુગટ હોય છે. જ્યારે નેશ પ્રસિદ્ધ નથી અને ગરીબાઈમાં રહે છે. તેમનામાં આ ઇનામ ઉત્સાહ પ્રેરશે. આ બધી દલીલોમાં આખરે ત્રણમાંના એક નેશને ૧૯૯૪નું અર્થશાસ્ત્રનું નોબેલ ઇનામ આપવાનો કમિટિએ નિર્ણય લીધો.

આ ઇનામની જાહેરાતના દિવસે બપોરના પ્રિન્સટન યુનિવર્સિટીના ગણિત વિભાગના ફાઈન હોલમાં શેમ્પેનની (champagne, મોંઘામાં મોંઘો દારૂ) પાર્ટી હતી. નેશે ભાષણ આપવાની ના પાડી, પણ તેમણે ત્રણ વાત કહી : એમને કેડિટ કાર્ડની જરૂર હોઈને, આ ઇનામ મળવાથી કેડિટમાં સુધારો થશે અને આના કારણે કેડિટ કાર્ડ મળશે તેવી આશા રખાય. બીજું : ઘણા બધાને બીજાની જોડે

ઇનામ મેળવવાનો આનંદ થતો હોય છે. જ્યારે મારે પૈસાની ખરેખર જરૂર હોઈને, મને એકવાને મળ્યું હોત તો સારું, ત્રીજું મને ગેઈમ થિયરી માટે નોબેલ ઇનામ મળ્યું છે તે સ્ટ્રીંગ થિયરી (String Theory) જેવી છે. લોકો ઇચ્છી રહ્યા છે કે સ્ટ્રીંગ થિયરીનો ઉપયોગ થાય.

નોબેલ ઇનામ અપાતી વખતના ભવ્ય સમારંભમાં નેશ કંઈક આડું-અવળું તો કરી નહીં બેસે તેવો ડર ઘણાને હતો, પણ તેમાંનું કંઈ બન્યું નથી. નેશે અને એલિસિયાએ બહુ જ શાંતિપૂર્વક સમારંભમાં ભાગ લીધો. સ્વીડનના રાજા રિવાજ પ્રમાણે નોબેલ ઇનામ મેળવનારને આ પ્રસંગે પાંચ મિનિટ માટે મળે છે. નેશનો વારો આવ્યો ત્યારે તે ગભરાતા લાગતા એટલે એવું લાગતું કે કદાચ તે રાજાને મળવા નહિ જાય. પણ રાજાને મળવા ગયા એટલું નહિ રાજાની સાથે પાંચ મિનિટ નહિ પણ દશ મિનિટ વાતો કરી.

નેશને નોબેલ ઇનામ મળ્યા પછી ચારે બાજુથી બીજાં ઘણાં ઇનામો અને માનનીય ડિગ્રીઓ મળી.

નેશ અને એલિસિયાનો પુત્ર જોહન્ની હાઈસ્કૂલના ડિપ્લોમા વગર સ્કોલરશિપ સાથે રટગર્સ (Rutgers) યુનિવર્સિટીના અનુસ્નાતકના પ્રોગ્રામમાં જોડાયો અને રટગર્સ યુનિવર્સિટીમાંથી Ph.D. થયો. નેશની જેમ જોહ્ન પણ માનસિક રોગોનો ભોગ બનેલો છે. આ રોગના કારણે હોસ્પિટલમાં રાખવો પડેલો. જોહન્નીનો પ્રશ્ન પણ આ બંને માટે ખૂબ જ ચિંતાજનક હતો.

લગ્નનાં ચાલીસ વર્ષ પછી ૨૦૦૧માં પ્રિન્સટનના મેયરે ખ્રિસ્તી ધર્મની વિધિ પ્રમાણે ફરીથી તેમનાં લગ્ન કરી આપ્યાં.

આ લેખ નીચેનાં પુસ્તકોના આધારે લખ્યો છે.

(૧) નાસર (Nasar), એસ. એ બ્યુટીફૂલ માઈન્ડ (A Beautiful Mind). સિમન અને સ્યુસ્ટર પેપરબેક્સ (Simons & Schuster Paperbacks), ૨૦૧૧.

(૨) કુહ્ન (kuhn), એચ. અને નાસર, એસ. ધી ઇસેન્શલ જોહન નેશ (The Essential John Nash). પ્રિન્સટન યુનિવર્સિટી પ્રેસ, ૨૦૦૨.

(વિક્લભાઈ અં. પટેલ નરસિંહજી મંદિર પાસે, ઉવારસદ રોડ, મુ. પો. શેરથા, જિ. ગાંધીનગર, મો. ૯૪૨૮૦૧૯૦૪૨)